

Venla Niinistö

VÄLITTYNEESSÄ TILASSA

Ambienssin poetiikan ilmeneminen Pauliina Haasjoen
runokokoelmassa *Promessa*

TIIVISTELMÄ

Venla Niinistö: Välttynneessä tilassa. Ambienssin poetiikan ilmeneminen Pauliina Haasjoen runokokoelmassa *Promessa*
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kirjallisuustieteen tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2020

Tarkastelen tutkimuksessani, miten runokielen keinoilla voidaan ympäristönkuvauksessa purkaa ei-inhimilliseen kohdistuvaa objektivointia. Kohdeteokseni on Pauliina Haasjoen *Promessa* (2019). Teoksen nimi viittaa promessoinniksi kutsuttuun ekologiseen hautausmenetelmään, ja se ilmenee runokokoelmassa laajemmin lupauksena luontoyhteyden palaamisesta. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaisena ei-inhimillinen määrittyy teoksessa. Analysoin runokokoelmaa sekä kokonaisuutena että yksittäisiin runoihin kohdentaen. Tarkastelun kohteeksi on valikoitunut sellaisia sanastollisen ja rytmillisen ilmaisun piirteitä, jotka havainnollistavat runoissa inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä rajanvetoja.

Tutkimusmenetelmänäni yhdistän runoanalyysiin Timothy Mortonin kehittelemän teorian ekomimesiksestä ja ambienssin poetiikasta. Ekomimesiksellä Morton kuvaa yhtäältä erityistä retoriikkaa, jonka avulla luonto esitetään kulttuurissa ja toisaalta järjestelmää, joka luontoon liitetyistä käsityksistä muodostuu. Ambienssin poetiikan keinot ilmentävät runoissa ekomimesistä tuottamalla tilallisuuden kokemuksen. Tarkastelen runojen ympäristönkuvausta soveltaen niihin ambienssin poetiikan kuutta osa-aluetta, jotka ovat merkintä, eheyty, sävy, aeolisuus, välitys ja timbraalisuus. Erityisesti keskityn ambienssin poetiikan materiaalisuutta käsitteleviin keinoihin analysoidessani runon muotoa.

Teoriataustani muodostuu ekokritiikin ja posthumanismin keskeisimmistä ajatuksista sekä näistä johdetusta tuoreemmasta materiaalsen ekokritiikin tutkimussuuntauksesta. Tutkimuksessani keskiöön nousee materiaalsen ekokritiikin ajatus todellisuudesta inhimillisen ja ei-inhimillisen jatkuvana vuorovaikutuksena. Ekokritiikki kiinnittää huomion erilaisiin luontokuvauksiin, ja posthumanismin tavoitteena on purkaa jakoa inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä. Ekomimesiksen tarkastelu osana ekokriittistä kirjallisuudentutkimusta on tarpeellista, sillä luontoesitykset eivät vain kuvasta käsityksiä luonnosta vaan myös vahvistavat näitä käsityksiä.

Tutkimukseni perusteella ambienssin poetiikan ilmenemisestä kohdeteoksessani voidaan päätellä, että *Promessa* käsittelee jo runomuotonsa kautta kielellistä rajallisuuttaan kuvata ympäristöä. Proosa- ja säerunon vuoropuhelu punoutuu runojen aiheisiin välittäen eheän biosentrisen runonsisäisen todellisuuden. Runon puhujan aseman vaihtelu osoittaa, että *Promessa* lähestyy ihmisyyden uudelleenmäärittelemistä lempeän todentajuisesti kuvatessaan todellisuuden joukkona erilaisia toimijoita ja prosesseja, joihin inhimillinen todellisuustaju tuo oman katsantokulmansa. Runokokoelman tarkastelu ympäristörunoutena herättää kysymyksen, onko ympäristöä lopulta mahdollista kuvata ilman sen objektivointia.

Avainsanat: ekomimesis, ambienssin poetiikka, materiaalsen ekokritiikki, proosaruno, ympäristörunous

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Ekokritiikki, posthumanismi ja materiaallinen ekokritiikki	2
1.2	Ekomimesis, ambienssin poetiikka ja runoanalyysi	4
2	Todellisuuden jäsentäminen ja välittäminen runossa	6
2.1	Merkintä, sisäpuoli ja ulkopuoli	6
2.2	Eheytytys	9
3	Runon muoto itseisarvoisena	12
3.1	Sävy	12
3.2	Aeolisuus	14
4	Ympäristörunon runoudellisuus	16
4.1	Välitys: proosa- ja säeruno	16
4.2.	Välitys ja metalyyrisyys	17
4.3	Timbraalisuus	18
4.4	Tyhjyys negatiivisena tilana	19
5	Johtopäätökset	21
	Lähteet	23

1 Johdanto

Olinko luullut että maailma päättyy siihen pintaan, jolle jalat asettuvat? Että maailmalla on alkupiste kuin lukujen alku nollassa, ja sen jälkeen ääretön nouseminen yhteen suuntaan
ehkä maailman tapauksessa noustaan sataan, tai tuhanteen, sinne missä vielä on hiukan ilmaa, missä joku saattaa vielä lentää
että maapallolla asuminen on asumista pallopinnalla, että pallo on käännetty, se on negatiivinen itsensä, se on kaikki muu kuin pallo.
Että silmät katsoisivat ulos ja silmien takana olisi negatiivinen tila, jokin, mitä ei ole, että ihminen alkaisi kehon pinnalta ja olisi sisältä tyhjä (Haasjoki 2019, 81.)

Elämme aikaa, jona ihminen on toiminnallaan vaikuttanut laajasti ja peruuttamattomasti planeettamme järjestykseen. Tässä antroposeeniksi kutsutussa ajassa on herätty ihmisen toiminnan seurauksiin: keskustelu käy kiivaana muun muassa ilmastokriisistä, ydinjätteistä, eläinten hyötykäytöstä, massasukupuutoista ja luonnon itseisarvosta. Edellä esitetyn runon aiheeksi muotoutuu ihmisen suhde ympäristöönsä. Runon puhuja vertaa todellisuuden käsittämistä pelkistetyksi pintaan: ihminen ei pääty ulkoisiin rajoihinsa samoin kuin maapallo ei lopu pintaansa. Runon tematisoi ympäristöstä eriytymistä, moninaisuuden sijaan todellisuuden käsittämistä antroposentrisestä näkökulmasta eli ihmiskeskeisenä. Radikaalit rajanvedot kyseenalaistuvat, kun huomio kiinnittyy siihen, mitä inhimillinen havainnointikyky rajaa ulkopuolelleen.

Tarkastelen tutkielmassani ei-inhimillisen kuvaamista runokielen keinoin Pauliina Haasjoen runokokoelmassa *Promessa* (2019, tästä lähtien P). Edellä esitelty runo johdattelee teoksen maailmaan. *Promessa* koostuu vapaarytmisistä, toisistaan selkeästi erottamattomista runoista, jotka kuvaavat ympäristöä ja ihmisen suhdetta siihen. Runoissa kuvataan materian jatkuvaa, dynaamista liikettä, merkityksellisiä hetkiä ja erilaisia prosesseja, jolloin tila vapautuu moninaisille elollisille ja elottomille toimijoille. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisena ei-inhimillinen määrittyy runokokoelmassa ja miten se runokielen keinoin purkaa ei-inhimilliseen liitettyä objektiutta. Lähtökohtanani on, että *Promessa* välttää ympäristönkuvauksessaan voimakkaita vastakkainasetteluja länsimaisesta luontokuvauksen

traditiosta poiketen ja että teosta on näin mahdollista lukea ekologisena kannanottona ajassaan.

1.1 Ekokritiikki, posthumanismi ja materiaallinen ekokritiikki

Teoriataustani Haasjoen runokokoelman tutkimiseen muodostuu ekokritiikin ja posthumanismin keskeisimmistä ajatuksista sekä näistä johdetusta tuoreemmasta materiaallisen ekokritiikin tutkimussuuntauksesta, joka keskittyy tarkastelemaan inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteen kuvaamista. Ekokritiikki huomioi ympäristöhuolen kirjallisuustieteellisenä ongelmana (Lummaa & Rojola 2014, 21) ja pyrkii sitä kautta osoittamaan luontoon suunnattuja haitallisia suhtautumistapoja, kuten erilaisia vastakkainasetteluja. Hyödynnän tutkimuksessani suomalaista tutkimuskenttää edustavaa Toni Lahtisen ja Markku Lehtimäen (2008) toimittaman teoksen *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*.

Johdannossaan Lahtinen ja Lehtimäki (2008, 8–9) määrittelevät luonnon käsitteen monimerkityksiseksi: sillä viitataan niin asioiden luonteeseen kuin materiaaliseen maailmaan. Ongelmallisen termistä tekee tutkimuksessani sen vaikeaselkoinen suhde inhimilliseen, sillä joskus luontoon viitataan paikkana, jota ihminen ei ole muokannut näkyvästi, ja toisaalta ihmisen voi määritellä osaksi luontoa tai siitä erilliseksi. Lahtinen ja Lehtimäki (2008, 19) puhuvat Lawrence Buellin ympäristölliseen estetiikkaan liittyvästä harhasta, joka pohjaa marxilaiseen käsitykseen vieraantumisesta. Luontokäsitykset on siis kirjallisuustieteessä ymmärretty sellaisenaan eikä ihmisen tuottamina. Olen tutkimuksessani pyrkinyt käyttämään luonto-termin sijasta ympäristön, ei-inhimillisen ja todellisuuden termejä. Nekin ovat käsitteinä hankala rajata, mutta niihin tuntuu sisältyvän ajatus vuorovaikutuksesta inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä.

Posthumanismi määrittynyt nimensä mukaisesti humanismin jälkeiseksi ajattelumalliksi. Karoliina Lummaa ja Lea Rojola (2014, 13–14) kirjoittavat toimittamassaan teoksessa *Posthumanismi* laaja-alaisen aatesuunnan lähtökohdista: on purettava ihmiseen liitettyä yliveritaisuuden ajatusta suhteessa muihin, sillä ihminen ei määriy vastakkaisena ei-inhimilliseen. *Promessan* posthumanistiset piirteet ilmenevät runokokoelman tavassa häivyttää perinteistä kahtiajakoa inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä kuvaamalla luontoa

aktiivisena toimijana ihmisen rinnalla. Tutkimuksessani minua kiinnostaa erityisesti posthumanismin tavoite purkaa jakoa inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä. Lummaa ja Rojola (2014, 22) tuovat esiin myös ekokritiikin ja posthumanismin olennaisen eroavuuden: siinä missä ekokritiikki etsii uudenlaisia tapoja arvioida luontoesityksiä, posthumanismi haluaa tätä ennen uudelleenmääritellä koko ihmisyyden.

Hyödynnän tutkimuksessani materiaalisen ekokritiikin kehittäjien, Serpil Oppermannin ja Iovino Serenellin (2014) kokoamaa teosta *Material Ecocriticism*. Yksinkertaisesti määriteltynä suuntaus näkee maailman materiaalisina ilmiöinä, jossa erilaiset inhimilliset ja ei-inhimilliset toimijat ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Suuntaus painottaa materian aktiivista toimijuutta ja tutkii kirjallisuudessa niiden välittämää tarinallisuutta. (Oppermann & Serenell 2014, 1.) Posthumanismin ja ekokritiikin ajatukset ei-inhimillisen toiseuden kyseenalaistamisesta kiteytyvät materiaalisessa käänteessä. Oppermann ja Serenell (2014, 2) kuvaavat paradigmalla antroposentrisessä ajattelumallissa tapahtunutta muutosta: materiaalinen ekokritiikki tutkii, miten inhimillistä ja ei-inhimillistä todellisuutta voidaan kuvata kuitenkin takertumatta kaksijakoiseen ajattelutapaan.

Materiaaliseen käänteeseen pohjaava materiaalinen ekokritiikki tulee kiinnostavasti esiin *Promessassa*. Runokokoelman yksi keskeisimmistä teemoista on aineen maatumattomuudesta aiheutuva ahdistus ja suru. Haasjoen runokokoelma ammentaa promessoinniksi nimitetystä ympäristöystävällisestä hautausmenetelmästä¹. *Promessa* tarkoittaa italiaksi lupautusta, ja sen voi ajatella kuvastavan sopimusta luonnon kanssa: ruumiin yhdisteet palaavat osaksi ympäristöä vahingoittamatta sitä. Promessointi kulkee ajatuksena läpi runokokoelman palautuen toistuvasti runojen aiheeksi ja ohjaten teoksen kokonaistulkintaa. Lukija asetetaan runokokoelmassa osaksi ihmisyyttä laajempaa todellisuutta korostamalla loppumatonta vuorovaikutusta, joka promessoinnissakin vallitsee elollisen ja elottoman välillä.

¹ Susanne Wiigh-Mäsak patentoi vuonna 2001 promessoinnin eli hautausprosessin, jossa ruumis ensin jäädytetään upottamalla se nestemäiseen tyypeen ja sitten hajotetaan osiksi värähtelyn avulla, jolloin se kuivuu, haurastuu ja muuttuu tomuksi. Jäljelle jääneet nesteet ja metallit poistetaan, jolloin lopputuloksena saadaan "luomupulveria", joka sitten haudataan maan pintakerrokseen. Ihmisruumiin jäänteet maatuvat osaksi ympäristöä 6–12 kuukauden kuluessa. Menetelmä kehitettiin ratkaisuna kasvavan ihmispopulaation ja hautausmaasta syntyvien ongelmien ja päästöjen vähentämiseksi, mutta toistaiseksi sen toimivuudesta vasta kiistellään. (Gessat-Anstett 2015, 147–148; Arnkil 2019.)

1.2 Ekomimesis, ambienssin poetiikka ja runoanalyysi

Tutkimusmetodinani yhdistän runoanalyysin Timothy Mortonin ekomimesiksen ja ambienssin poetiikan teoriaan. Timothy Morton (2007), kirjallisuudentutkija ja ympäristöfilosofi, käsittelee teoksessaan *Ecology without Nature. Rethinking Environmental Aesthetics* luontoesitysten ongelmallisuutta: ei-inhimillisen kohtaaminen on niissä aina riippuvainen inhimillisestä käsitteellistämisestä. Morton tutkii, onko ympäristöä mahdollista kuvata sellaisenaan, ilman etäisyyttä ja toiseutta (Morton 2007, 67; Lummaa 2013, 85). Karoliina Lummaa tutkii väitöskirjassaan *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa* (2010) ja artikkelissaan ”Runous, ei-inhimillinen ja edustamisen politiikka” (2013) lintujen merkityksiä runoudessa. Hän hyödyntää tutkimuksessaan Mortonin muotoilemia *ekomimesiksen* ja *ambienssin poetiikan* käsitteitä, ja käytän alkuperäisen teoksen lisäksi omassa tutkimuksessani apuna Lummaan suomennoksia ja ajatuksia Mortonin teoriasta.

Ekomimesiksen käsitteellä Morton kuvaa yhtäältä erityistä retoriikkaa, jonka avulla luonto esitetään kulttuurissa ja toisaalta järjestelmää, joka luontoon liitetyistä käsityksistä muodostuu. Käsite asettuu jatkumoon *mimesiksen* termin kanssa, mutta tarkentaessaan ympäristön kuvaukseen ekomimesiksessä ei ole kyse vain jäljittelystä vaan tietynlaisen ideologisen luontokäsityksen tuottamisesta. (Morton 2007, 77; Lummaa 2010, 25 & 2010, 117.) Luontoesitysten tarkastelu tällaisesta ekokriittisestä näkökulmasta voi paljastaa enemmän ongelmallisesta länsimaisesta tavasta ymmärtää luonto. Käsitän ekomimesiksen käsitteen vaikuttavana keinona, jonka avulla luontoon voi ladata merkityksiä ja johon kulttuurissa tiedostamattaan ehdollistuu. Teoria ekomimesiksestä on ajankohtainen ja painava, kun huomioi luontoesitysten toisaalta kuvastavan käsityksiä luonnosta, toisaalta vahvistavan ja ohjailevan näitä käsityksiä.

Ekomimesis ilmenee tekstissä *ambienssin poetiikan* keinojen (*poetics of ambience*) avulla. Näitä luontoesitysten periaatteita tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, miten taide synnyttää ambienssia eli tuo tilallisuuden lukijan kokemukseen. (Morton 2007, 34; Lummaa 2013, 83.) Tutkimuksessani tarkastelen Mortonin teorian avulla, kuinka *Promessa* purkaa runokielen keinoin ei-inhimillisen kuvaamiseen liittyvää problematiikkaa ja toisaalta sitä, millä

tavoin runoteos asettuu osaksi ekomimesistä, länsimaisen luontokäsityksen raameja. Oletan *Promessan* ympäristörunoutena tiedostavan oman rajatun havainnointikykyensä kuvata biosfääriä täsmällisesti. Minua kiinnostaa tutkia, millaisten runokielen keinojen avulla teos pyrkii kuvaamaan luontoa aktiivisena toimijana sen passivoinnin sijasta.

Morton nimeää ambienssin poetiikalle kuusi pääpiirrettä: *merkintä, eheytytys, sävy, aeolisuus, välitys* ja *timbraalisuus*. Termit limittyvät toisiinsa, ja Mortonin (2007, 34) mukaan niitä voi soveltaa runoutentutkimuksen lisäksi muihinkin taiteenlajeihin. Merkintä mallintaa ympäristöä kuvaamalla tietyt asiat tärkeiksi. Eheytytys pyrkii luomaan mielikuvan kuvauksen välittömyydestä muun muassa moniaistisuuden avulla, ja aeolinen runo tavoittelee samaa häivyttämällä runon puhujan havainnoinnin keskiöstä. Sävy kuvaa runon rytmiä ja intensiteettiä. Ambienssin poetiikan keinoihin sisältyy myös itsetiedostavuutta: välitys siirtää huomion lukijan ja runon väliseen suhteeseen rytmillisen vaihtelevuuden avulla, timbraalisuus taas runon äänteellisen tason avulla. (Morton 2007, 35–49; Lummaa 2010, 118–121.)

Keskityn tutkimuksessani analysoimaan *Promessan* runoaineksesta esiin nousevia keskeisiä elementtejä, kuten proosa- ja säemuotoisen runon vuoropuhelua sekä kielellisen aineksen erityispiirteitä tarkentamalla kokonaistulkinnasta teoksen yksittäisiin runoihin. Runoanalyysin tukena hyödynnän teosta *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin* (toim. Kainulainen, Kesonen & Lummaa, 2007).² Runoanalyysini pohjaa keskeisesti myös Siru Kainulaisen ajatuksiin runon rytmin vaikutuksista lukijaan hänen teoksessaan *Runon tuntu* (2016). Analyysini alkaa oletuksesta, että inhimillisen ja ei-inhimillisen suhde voi ilmetä runokokoelmassa sanojen semanttisen tason lisäksi rytminä ja runon puhujan häivyttämisenä kuvauksen keskiöstä. Järeästä teoreettista viitekehiksestäni huolimatta pyrin tarkastelemaan *Promessaa* yhdessä Mortonin ajatusten kanssa niin, että tulkinta pysyy herkkänä teoksen runokielen monimerkityksellisyydelle.

² Pauliina Haasjoki paitsi runoilija myös kirjallisuudentutkija, ja olen saanut vaikutteita tutkimukseeni hänen artikkelistaan samassa teoksessa ”Vapaarytmissyyden analyysistä. Työkalut vapaat mutta herkkyyden tarpeen” (2007).

2 Todellisuuden jäsentäminen ja välittäminen runossa

2.1 Merkintä, sisäpuoli ja ulkopuoli

Ei-inhimillinen siivilöityy kielen ja kulttuurisidonnaisten ilmaisukeinojen läpi osaksi inhimillistä todellisuuskäsitystä (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 19). Ambianssin poetiikan keinoista *merkintä* (*re-mark*) vaikuttaa korostamalla kuvatun aiheen tiettyä ominaisuutta. Käsitteen avulla voidaan vastata kysymykseen, miten jokin asia on tekstissä ladattu merkitykselliseksi ja mikä on merkityksellistetyn asian suhde todellisuuteen.³ (Lummaa 2010, 26; Morton 2007, 63.) Merkintä siis mallintaa todellisuutta käsitystemme mukaisesti, esimerkiksi runouden avulla. Lummaa (2010, 134) painottaa väitöstutkimuksessaan, kuinka merkinnällä on olennainen osansa myös tekstinulkoisena ilmiönä, sillä se ilmentää tapaa jakaa todellisuus kahtia kulttuuriseen sisäpuoleen ja ei-inhimilliseen ulkopuoleen.

Morton kuvaa kahtiajakoa luontoon ja kulttuuriin sisä- ja ulkopuolen käsitteillä. Antroposentrisestä näkökulmasta ekomimesiksen välittämänä sisäpuolta eli kulttuuria pidetään merkityksellisenä, kun taas luonto ulkopuolisena on merkityksetön, kunnes se käsitteellistetään ja otetaan osaksi kulttuuria. (Morton 2007, 64; Lummaa 2010, 22.) Merkinnän käsitteen avulla on mahdollista tarkastella sisä- ja ulkopuoleen erottelun keinoitekoisuutta, sillä merkinnän luoma ambientti tuntemus vie lukijan jonnekin inhimillisen havainnointikyvyn rajalle (Lummaa 2010, 163–164; Morton 2007, 54). Kun kuvattava kohde merkityksellistetään eli se siirtyy sisäpuoliseen, siihen liitetään samalla sitä määrittäviä merkityksiä. Lummaa (2013, 81) näkee luontoa käsittelevän runouden ongelmallisena silloin, kun se ymmärtää runossa kuvatun kohteen vain symbolisena tai inhimillistävänä. Siksi hänestä on tarpeellista kehittää sellaista runouden lukutapaa, joka ei näkisi ei-inhimillistä vain jonakin passiivisena, joka merkityksellistämällä voidaan tuoda sisäpuolelle, osaksi kulttuuria.

³ Merkinnän (*re-mark*) termin Morton on saanut Jacques Derridalta, joka käyttää merkintää kuvatakseen tekstin osan merkityksellistymistä (Morton 2007, 48).

Näen *Promessan* välttelevän tällaista vahvasti kaksijakoista ajatuksenkulkua. Käytän tutkimuksessani luontorunouden käsitettä luonnehtimaan ongelmallisia, idealisoituja luontokuvauksia runoudessa, kun taas termiä ympäristörunous yhteydessä tiedostavaan, ei-inhimillisen objektivointia ja passivointia purkavaan runouteen. Käsitteet kuitenkin limittyvät, ja yksi tutkimukseni ydinajatuksista on, että ympäristön kuvaaminen on vääjäämättä kamppailua luonto- ja ympäristörunouden välillä, sillä kuvaus on tiukasti kietoutunut kielen ja kirjallisuuden konventioihin. Merkintä havainnollistaa ambienssin poetiikan keinoa luoda vaikutelma kuvatusta kohteesta läsnäolevana, runossa sellaisenaan kuvattuna eli ilman inhimillistämistä tai toiseuttamista. (Lummaa 2010, 126). *Promessa* purkaa haitallisia käytäntöjä eksplisiittisesti käsittelemällä inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä rajanvetoja suoraan aiheissaan. Tutkimuksessani minua kuitenkin kiinnostaa *Promessa* ympäristörunoutena erityisesti tekstin muotovalintojen kautta. Pureudunkin tulevissa kappaleissa tarkemmin ambienssin poetiikan materiaalisuutta käsitteleviin keinoihin.

Teoksen sanastoa tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, kuinka runon puhuja havainnoi ympäristöönsä ikään kuin luonnontieteellisestä perspektiivistä. Tällä tavoin teos irrottautuu luontorunoudelle ongelmallisista vakiintuneista ja ympäristöä toiseuttavista kuvauksista. Runon puhuja piirtää tarkkaa kuvaa todellisuudestaan esimerkiksi erilaisten suuntien avulla: ”Tämä on se maja joka silloin oli ripustettu / meren yläpuoliselle rinteelle.” (P, 47.) Lukija hahmottaa teoksessa toistuvan muitakin samantyyliä ilmauksia, kuten ”kaakonpuoleinen”, ”yläkulmassa” ja ”kohtisuoraan”. Haasjoki asettaa runoissaan rinnakkain runollisen kuvailevan tyylin ja tieteellisen tarkat käsitteet, jotka tuovat tuoreita näkökulmia todellisuuden tarkasteluun. Runoilmaisuus synnyttää uudenlaisia, odottamattomia assosiaatioita tuttuna pidettyyn aiheeseen, jolloin merkintä varioituu.

Yhdessä säkeistössä kuvataan vanhan madon matkaa maan alla: ”ja sitä seuraavat hyppyhäntäiset ja kaksisiipitoukat, / siirat ja änkyrimadot, tuhat tai muutama kymmen kutakin; / yksi kaksoisjalkainen ja yksi valeskorpioni.” (P, 71.) Runossa ei puhuta yleisesti hyönteisistä, vaan ne kaikki nähdään omina erityisinä lajeinaan. Oppermann ja Serenell (2014, 6) kuvaavat, kuinka toimijuuden myöntäminen ei-inhimilliselle on myös sen tietoisuuden myöntämistä, jolloin kuvauksen voi nähdä uudelleensijoittavan ihmisen osaksi laajempaa, materiaalis-semioottista kokonaisuutta.

Runot osoittavat tyypillisestä luontorunoudesta poikkeaviin aiheisiin tarttumalla, että ei-inhimillisessä on sama moninaisuus läsnä kuin inhimillisessäkin. Haasjoki (Arnkil 2019) toteaa, ettei pyri runoilmaisussaan tietoisesti käyttämään luonnontieteellisen tarkkaa sanastoa. Kun yleis- tai runokielessä ei ole vakiintunut ilmaisukeinoja monille ympäristön osasille, on Haasjoen käytettävä runoissaan tieteellisiä ilmauksia. Siirat ja änkyrimadot näyttäytyvät siis runokielelle tuoreina ilmauksina, jotka eivät ole ehtineen latautua merkityksistä. Runo antaa eliöille äänen sekä vapauden vilistää – siihen sisältyy kuitenkin riski, että eliö haalenee käytössä metaforaksi.

Toinen Haasjoen poetiikalle ominainen piirre on personifikaatio. Runoissa liikkumattomatkin oliot saavat ihmisen määreitä, jolloin eloton näkökulma paitsi edustuu, myös inhimillistyy: “Kattofreskopilvien takana on piilossa kuunsirppi / joka aina aloittaa niin varovaisesti; / pyöreimmät vaiheensa se juoksee läpi.” (P, 17.) Ihmissilmämääräisesti kuun liike taivaalla on juoksemisen sijaan vaivhokaisen hidasta liikettä. Uudenlaiset ilmaukset vahvistavat lupausta toisenlaisesta todellisuudesta. Personifikaatio, ei-inhimillisten piirteiden kuvaaminen inhimillisellä, voikin tuoda kohteen yhdenvertaiseksi ihmisen kanssa (Lummaa 2007, 55), joten kielikuvia ei voi suoraan liittää kuvatun kohteen objektivointiin.

Sama vaikutelma syntyy *Promessan* kokeilevista sanapareista. Niiden avulla halutaan välittää kuva maailmasta, jossa inhimillinen ja ei-inhimillinen osallistuvat yhdessä todellisuuden luomiseen. Oppermann ja Serenell (2014, 4) määrittelevät ei-inhimillisen merkitsemään kaikkea sitä olemista, joka on jollain tavalla ilmaisuvoimaista. Tarinallisiksi he nimeävät eliöiden lisäksi myös elottomat asiat, kuten sähkö, pyörremyrskyt ja bakteerit. Vastaparit asetetaan rinnakkain, mutta yhteentörmäyksen sijasta ne muodostavat uusia merkityksiä. “Kattofreskopilvet” (P, 17) havainnollistavat taivaankantta, joka levittyy täydellisenä runon puhujan yläpuolella luoden illuusion avaruudesta, joka on asettunut maanpäällisen päälle. Molemmat runokielen ominaisuudet myös tuovat esiin ihmisen vajavaista havainnointikykyä: seinämaalaukset ja taivas ovat runon puhujalle yhtä tavoittamattomissa.

2.2 Eheyty

Eheyty (*rendering*) on Mortonin teoriassa peruja elokuva-alan käytännöistä, joissa ääni- ja visuaalisilla tehosteilla elokuvan maailmaan luodaan eheän tuntu. Kun ekomimesis eheyttää kuvatun ympäristön, se haluaa kohteen välittyvän todellisena. (Morton 2007, 35; Lummaa 2013, 85.) Kyse on illuusion luomisesta, koska runonsisäinen maailma ei suinkaan ole välitön. Moniaistinen kuvaus tekee runosta moniulotteisen, jolloin eheyty avaa lukijalle oven runon maailmaan. Tarkastelen seuraavaksi eheytyä *Promessan* runossa ”Koiran innokas haukku tuoksuu” (43) synestesian eli erilaisten aistimusten sekoittumisen kautta.

Koiran innokas haukku tuoksuu

koiran haukku on aina niin yhtenäinen, kuin lapio
se tulee ylviivistosta, se kuopaisee tai läväyttää,
se pinoaa ilmaan harmaapilkkuista viestiä, tässä, tässä.
Eikä koiran väriä, edes kokoa voi siitä päätellä.
Oikeastaan vain sijainnin, sillä koira haukkuu aina sieltä missä on
jos ravaa, hän siirtää haukkunsa paikkaa, piirtää ympyrää
tai heiluriliikettä.
On tässä, mutta haluaisi ehkä olla siellä!
Olla siellä minne kurkottaa ja mitä kohti lähettää
lapiollisia ääntään kuin soraa.

[--]

Haukkuun syttyy kimeä kuin violetti kärki, keltainen fuksianvärinen,
kaipuun pisara, joka särkyy ja putoaa
äänen kärjessä.
Välillä pelkästään tuo väri nousee ilmoille sieltä missä koira on
korkea väri jolle ei ole äännettä, jollei se sitten ole i. (P, 43.)

Tässä runossa kuvataan koira, joka on kulttuurin sisäpuolella merkityksistä latautunut – toisin kuin edellä käsittelemäni runon hyönteiset. Runossa etsitään uudenlaisia keinoja kuvata koiran haukkumista, ja synestesiaa hyödyntäen syntyy tilanteesta voimakas kuva.⁴ Koiran

⁴ Koiran motiivi esiintyy Haasjoen runoteoksissa jo teoksesta *Ikkunassa on huone* (1999) lähtien. *Promessan* lisäksi ainakin yhdessä Haasjoen aikaisemmassa runoteoksessa *Pääskynen ja lepakko* (2009, 10) toistuu synestesian trooppi. Vähäeleisessä runossa runon puhuja lähestyy kuvaamiaan kohteita niiden tuoksun kautta: ”Koiran ulvova haukku tuoksuu.”

haukkumista verrataan lapiolliseen ääntä, joka on kuin soraa. Vertaus tekee äänestä läsnäolevan, ja lukija hätkähtää: haukunta ja soran putoaminen maahan todella muistuttavat toisiaan, sillä niissä voi kuulla samanlaisen rahisevan äänen. Runon puhujan tarkastelukulmia koiran haukkuun ovat sen kulkema suunta, sijainti, muoto, väri ja vire.

Voidaankin puhua synesteettisestä kuullun ja nähdyn kytköksestä, joka varsinkin luontokuvastossa saa usein esteettisen mutta myös symbolisenkin merkityksen (Lummaa 2007, 56–57). Eheyttämisen yhteydessä synesthesian voi nähdä myös osaltaan vaikuttavan lukijaan sen synnyttämän vahvan ruumiillisen kokemuksen kautta. Runon liikevoimaiset verbit *kuopaisee, läväyttää, pinoaa, ravaa, kurkottaa, särkyä ja putoaa* tekevät runon tunnelmasta dynaamisen. Kuvallisuus vahvistaa rytmillistä tiheyttä: kuvatus koiran tarmo, sen ”heiluriliike” huokuu kiihkeyttä ja eloisuutta. Lummaa (2010, 133) tulkitsee eheytyksen kuvaamien aistikokemusten vahvistavan tässä tapauksessa runon koiran ruumiillisuutta ja läsnäoloa, joka luo lukijalle vaikutelman tilallisuudesta ja välittömästä yhteydestä kuvattuun kohteeseen. Tällä tavoin Lummaan mukaan eheytyks kiinnittää lukijan huomion koiraan ruumiillisena, koiramaisuudessaan, jolloin runo ei lataa siihen ulkopuolisia merkityksiä.

Toisaalta runon voi kuitenkin kokea symboloivan koira puhuessaan ”kaipuun pisarasta”, sillä runo vahvistaa yleistä ajatusta koirasta ihmisen uskollisena ystävä. Yhteys runon ja lukijan välille syntyy moniaistisen kuvauksen lisäksi latautuneen ilmauksen tunnustettavuudesta. Muuten on huomioimisen arvoista, että *Promessa* tuntuu lähes tiedostaen kuvaavan ympäristöään tuorein ilmaisin hyödyntämättä luontorunoudessa esiintyviä trooppeja.

Vakiintuneista luontorunouden kuvista irtautuvat aiheet runoudessa muistuttavat olemisen monisäikeisyydestä. Toisaalta tuntuu hyväuskoiselta ajatella, että ihminen voisi suhteuttaa havainnoimansa ympäristön oman itsensä sijasta itse havainnoinnin kohteeseen. Lummaa ja Rojola (2014, 14) myöntävät posthumanismin huomioivan ihmisen erityisyyden, mutta kehitys käsitetään yhteistyössä erilaisten ei-inhimillisten muotojen kanssa. Ympäristörunoudessa kyse onkin ehkä tämän väistämättömän näkökulman tiedostamisesta.

Eheyttämisen voi havaita myös runon deiktisissä ilmauksissa, jotka luovat runoon illuusion nykyhetkestä ja välittömyydestä. Paikkaan ja puhehetkeen viittaava sana *tässä* vie lukijan

runon kuvaamaan hetkeen: runon puhuja luo tilanteeseen läsnäolon, tämänhetkisyyden, jota toisto, runokielen puheenomaisuus ja huutomerkki vahvistavat. (Lummaa 2007, 45.) Runon sommittelu riveille antaa lukijalle avoimuutta aistien kokemiseen ja tilanteeseen samastumiseen. Runosta muodostuu kokonaisuus, johon lukija voi kuvitella itsensä remuamaan iloisen koiran kanssa – tai joutuessaan lähtemään kuulee koiran kaipaavan haukahduksen. Runon aihe (koira ja haukku) sekä sitä kuvaavat ilmaukset (lapio, yläviisto, harmaapilkkuinen) tuntuvat todellisilta, mutta temaattisesti tärkeäksi runossa muotoutuu kuitenkin yleisemmin hetkessä oleminen, tapahtumien seuraaminen ja aistimusten tarkkaavainen kuulostelu.

3 Runon muoto itseisarvoisena

Promessaa voi nimittää vapaarytmiseksi, sillä sen runojen rytmikoista ei ole erotettavissa vakiintuneita runomittoja eli säännönmukaista toisteisuutta. Vapaa rytmi assosioituu luonnolliseen ja pakottomaan ilmaisuun, ja kuten mitallisessa runossa, vapaassa rytmisessä toisteisuus kuljettaa rytmiä (Kainulainen 2016, 56). Postmodernille runoudelle tyypillisesti runokokoelmassa vuorottelevat proosamainen ja säkeittäin etenevä kerronta.

Alkaessani tarkastella runon rytmiä ja ylipäätään muotoa oletukseni oli, että Haasjoen runot etenevät vapaarytmisellä poljennollaan puheenomaisesti, jolloin syntyy vaikutelma kuvauksen luonnollisuudesta. Ambienssin poetiikan keinoihin syventyessäni sai runon muoto kuitenkin tärkeämmän roolin kuin sana- ja lausetason merkitysten analyysi. Mortonin teoriassa varsinkin sävy, timbraalisuus ja välitys limittyvät, sillä ne kaikki tavoillaan vahvistavat tekstin materiaalista olemusta tuomalla esiin runon rytmisyyttä ja äänteellisyyttä. Lummaa nostaa esiin Mortonin ajattelussa vallitsevan ristiriidan: Runon materiaalien piirteiden tehtävänä ei ole vain asettua vahvistamaan runojen sisältöä, vaan niillä on oma itsenäinen merkityksensä. Ambienssin poetiikan keinoja kuitenkin tulkitaan myös kytköksissä runon ilmauksiin eli semanttisella tasolla. (Lummaa 2013, 87 & 105–106.)

Tulevissa käsittelykappaleissa tarkastelen Mortonin sävyn ja aeolisuuden sekä välityksen ja timbraalisuuden käsitteiden avulla *Promessan* rytmiä ja sen vaihtelua, runon puhujan häivyttämistä keskiöstä sekä monenlaista toistoa. Tavoitteenani on selvittää runojen muotoa ja kuvallisuutta rinnakkain tarkastelemalla, millaisia merkityksiä syntyy runon tihentyessä ja löyhentyessä ja miten tämä yhdistyy tulkinnassa runoteoksen tapaan kuvata ei-inhimillistä.

3.1 Sävy

Ambienssin poetiikan keino *sävy* (*tone*) seuraa runon materiaalista rakentumisesta rytmin ja intensiteetin avulla. Sävyn vaikutus perustuu siihen, kuinka paljon vaikuttavia elementtejä on löydettävissä tekstistä: mitä enemmän kuvailua ja aisteja, sitä tiheämpi ja voimakkaampi kuva syntyy runosta ja sen rytmistä. (Morton 2007, 43–45; Lummaa 2010, 119 & 178–179.)

Tarkastelen seuraavaa *Promessan* runoa sävyn keinojen kautta kiinnittäen huomiota kuvallisten ilmausten tiheyteen.

Ruskeat kastanjapuut, ruskea sametti, ruskeat urat
 ja joen mutka. Mutkassa oksat
 nojautuvat vauhdissa joen ylitse
 ja vesi virtaa ruskeana, pehmeä maa.
 Joku matala aita jonka ruosteinen metalli,
 oksat ja risut, kastanjat maassa;
 läikehtivä vesi, ruskea pudotus. Kastanjat satavat ja
 lehdistä nousee, niiden alla liikkuu
 rapina, sametin ruskeissa vaoissa kulkee muurahaisia,
 sinertävä, sinertävä raita puiden välissä, leikattu aukko
 paperiveitsellä viilletty taivaan liuska
 käännetty postiluukku
 silmät pystyasennossa, kurkistus sisältä ulos (P, 18.)

Säemuotoisessa runosta tekee kiinnostavan sen runsas toisteisuus. Lukiessa korostuu varsinkin näköaistin kautta saadut havainnot kuvatun joen ja sen ympäristön väriytyksestä. *Promessan* runojen rytmissä painottuukin mitallisuuden sijaan sanastollinen ja kuvastollinen toisto, joka kasvaa ajoittain motiiveiksi ja tematiikaksi. Monipuolista ja kokeilevaa värien käyttöä voi havaita läpi teoksen kuten Haasjoen aikaisemmissakin runokokoelmissa.

Runossa "Ruskeat kastanjapuut" ruskeus tematisoituu. Toisteisuus tekee ruskeudesta merkityksellisen, jolloin runon voi ajatella tietoisesti uudelleenkirjoittavan luontorunoudessa usein idyllistetyn vihreyden motiivin. Vaikka toisto ja aistikeskeinen kuvaus tuovat runoon sävyyn intensiteettiä ja todentuntua, listamainen asettelu tekee siitä toisaalta huolettoman. Runon puhuja tuntuu kertovan havainnoistaan sitä mukaa, kuin ne ilmenevät sen kummemmin niitä muovaamatta. Tosin tasaisena säkeiden jonona etenevä runo saattaa toisessa yhteydessä olla tunnelmaltaan ahdistava.

Ruskean symboliikka liittyy myös eheytykseen, joka kuvauksellaan rakentaa joen ympäristöstä moniulotteista ja läsnäolevaa. Runo synnyttää vaikutelman sopusointuisesta kokonaisuudesta, jossa värien sekoittuminen synnyttää ruskean ja runsas toisteisuus tekee tilasta välittömän tuntuisen.

3.2 Aeolisuus

Tarkastelen seuraavaksi Mortonin *aeolisuuden* (*Aeolian*) eli puhujan keskiöstä häivyttämisen keinojen ilmenemistä. Edellä esitetty runo "Ruskeat kastanjapuut" antaa vaikutelman sen etenemisestä ilman lähdettä säkeiden kummutessa sivuille kuin itsestään. Aeolisuudella⁵ Morton (2007, 41) kuvaa vaikutelmaa runon etenemisestä ilman selvää subjektia. Sanojen ja kuvausten näkyville asettaminen ilman havaittajaa luo illuusion ei-inhimillisen suorasta kokemisesta (Lummaa 2010, 118; Morton 2007, 42). Kun runon puhuja ei hahmotu runosta, olennaiseksi nousee siinä tapahtuvat prosessit. Ruskeaa maisemaa kuvaava runo on kuin kollaasi, jota rytmittää järjestelmällinen toisteisuus ja lyhyet ilmaisuvoimaiset lauseet.

Kainulainen (2016, 69) esittää, että tiiviit lauseet muodostavat vaikutelmaa runon minästä tarkkailemassa ympäristöään kuin ulkopuolinen. Kainulainen (2016, 60) kuvaa nykyrunoutta kollektiivisena ja vuorovaikutukseen kutsuvana: "Runo ei ole yksiköllinen objekti tai subjekti, lukija ei ole individualistinen subjekti tai objekti, eikä lukeminen tapahdu ilmatiiviissä, eskapistisessa vakuuissa." Sekä nykyrunoudelle että ekokriittiselle runoudelle vaikuttaa olevan yhteistä niiden molempien kaipuu syvempiin suhteisiin toisten olioiden ja ympäristön kanssa. Kainulainen (2007, 25) jakaa runon puhujan poissaolon niin, että joko runo liikkuu yleisellä tasolla tai runon kokija on kätkeytynyt, jolloin se ei identifioitu runon minäksi. Aeolisessa runossa runon puhuja voi siis tietoisesti jättäytyä runon ulkopuolelle välttääkseen kuvattun aiheen passivoitua. Ruskeaa maisemaa kuvaavassa runossa ei-inhimillinen tuntuu asettautuvan itse lukijan tarkasteltavaksi.

Tähän asti käsittelemäni runot soveltuvat tarkasteltavaksi sekä ambienssin poetiikan keinojen että materiaalisen ekokritiikin viitekehyksestä. On kuitenkin tärkeää huomioida, että *Promessasta* kuuluu myös syvä inhimillinen ääni. Runon puhujan vuoroin häivyttäminen ja jälleen esiin nostaminen tuovat tekstiin moniäänisyyttä. Aeolinen runo antaa lukijalle vaikutelman kuvattavan kohteen välittömästä läheisyydestä, kun taas seuraavan runon säkeistö tuo selkeästi esiin oman subjektiutensa: "Olen minäkin kasvanut puolenvälini yli. Olen

⁵ Aeolian-termi tulee musiikkiteoriasta, jossa sillä nimitetään sävellajia. Alun perin sillä on viitattu Aeolukseen, kreikkalaiseen tuulen jumalaan. Voisikin ajatella, että runon eteneminen ilman selkeää subjektia on kuin tuulen liikettä, koska molempien syntyperää on vaikea osoittaa.

jo kauan sitten / lakannut olemasta kokeilu, ihmisen verso, luonnos persoonaksi, / ja muuttunut erääksi ihmiseksi joka löytyy maailmasta.” (P, 64.)

Tässä ja edellä käsitellyssä runossa ”Ruskeat kastanjapuut ” temaattisesti tärkeäksi muodostuu prosessien kuvaaminen ja liikkeessä oleminen, jolloin keskinäinen vuorovaikutus tuntuu asettuvan todellisiin mittoihinsa. Materiaalinen ekokritiikki huomioi ihmisen kehityksen osana ympäröivää, ei siitä erillään (Oppermann & Serenell 2014, 9). Runosta ”Olen minäkin kasvanut puolenvälini yli” voi kuulla myös läpi teoksen välittämän positiivisen pohjavireen, lupauksen niin materiaalisen kuin merkityksistä rakentuvan todellisuuden uudelleenjärjestämisestä.

4 Ympäristörunon runoudellisuus

4.1 Välitys: proosa- ja säeruno

Toinen runon materiaalisuutta tarkasteleva ambienssin poetiikan keino on *välitys (medial)*. Sen näkökulmasta huomio kiinnittyy muun muassa runoelmien pilkutukseen, kieliopillisuuteen, säejakoon, sen ylitykseen ja näiden elementtien toistuvuuteen. Runodontutkimuksessa välitys kuvaa niitä runon ilmaisutapoja, jotka havainnollistavat lukijalle hänen itsensä ja runon keskinäistä yhteyttä. (Morton 2007, 36–37, Lummaa 2010, 120.)

Kun sävyä tarkastelemalla huomio kiinnittyy runon rytmiä tuottaviin piirteisiin, välityksen tehtävä sitä vastoin on keskittyä rytmissä tapahtuviin muutoksiin – välitys siis osoittaa lukijalle runon runoudellisuuden eli kiinnittää huomion sen lajityypille ominaisiin piirteisiin. Tarkastelen seuraavaksi *Promessaa* välityksen näkökulmasta keskittyen siinä rytmin ilmenemiseen liikkeenä proosarunosta säerunoon ja runomuodon luomiin tyhjiin tiloihin. Lopuksi palaan vielä analysoimaan toiston ja sen varioinnin vaikutusta runon materiaalisia piirteitä tutkittaessa käyttämällä apunani ambienssin poetiikan kuudetta tekijää, timbraalisuutta.

Promessan proosarunot etenevät sivuntasauksien ja kielellisen luontevuuden avulla kuin tarina, mutta proosamaisuus ulottuu myös säejakoa noudattaviin runoelmiin kielellisellä selkeydellään. Kainulainen (2016, 18–19) kuvaa nykyrunoudelle tyypillistä proosarunoutta jännitteiseksi, sillä siinä yhdistyy hallittu, laatikkomainen muoto ja sisällön monikerroksisuus. Rajatun tilan voi tulkita symbolisena kuvaavan niin inhimilliselle kuin ei-inhimillisellekin olemiselle asetettuja rajoja. Selkeä muoto ikään kuin ehdottaa, että tässä on haluttu järjestys. Kuvallisuus kuitenkin elää muodon sisällä, ja siitä syntyy toisenlaisia, ristiriitaisia assosiaatioita. Toisaalta laatikkomaisen proosarunon voi ajatella toimivan runon pyrkimyksenä kohti uudenlaista, ei-objektivoivaa ympäristörunoutta, jossa tulkinta ei kumpua säkeisiin yksinkertaistetuista luontokuvista vaan monipuolisista kuvakielen ilmaisutavoista.

Proosarunossa yhdistyy siis tuttuus ja vieraus. Säerunot voivat myös kielellisesti hyödyntää proosarunon piirteitä, ja proosaruno taas varioida tiheän latautuneen ja jutusteleavan

polveilevan sävyn välillä. Kainulainen (2016, 73) pohtii, voisivatko tällaiset kesyttömät rytmivaihdokset kuvata maailmaa materiaalisesti todempana kuin eheät, säännönmukaiset rytmit. *Promessan* muodon hetkellinen rikkoutuminen voikin olla runon tapa viestiä todellisuuden epäjärjestyksestä.

4.2. Välitys ja metalyyrisyys

Välittyminen ilmenee runossa myös silloin, kun siihen kietoutunut rytmi hidastuu tai tiivistyy. Tunne kuvauksen luontevasta etenemisestä keskeytyy, kun ekomimesis kuvaa kohdettaan välittyneenä. (Morton 2007, 37.) Ymmärrän välityksen käsitteen kytkeytyvän runoudentutkimuksessa metalyriikkaan, sillä molemmat viittaavat runoudellisuuteensa⁶ ja tuovat näin esiin fiktiivisyyttään (Lummaa 2007, 50). Eheytyksen yhteydessä käsitellyssä runossa ”Koiran innokas haukku tuoksuu” (P, 43) viimeisen säkeistön lopussa tapahtuu asennonvaihto, eli runon puhujan näkemys muuttuukin odottamatta. Runo on aluksi leikitellyt erilaisilla runokielen keinoilla kuvata abstraktia asiaa, koiran haukunutta, mahdollisimman tyhjentävästi ja konkreettisesti.

Lummaa ja Rojola (2014, 22) kuvaavat johdannossaan posthumanismiin sisältyvän itsereflektiivisyyttä, joka kyseenalaistaa ihmissubjektin säröttömän näkökulman. Runo loppuu säkeisiin ”Välillä pelkästään tuo väri nousee ilmoille sieltä missä koira on / korkea väri jolle ei ole äännettä, jollei se sitten ole i.” (P, 43.) Rytmii hidastuu pitenevistä säkeistä ja lopetus yksittäiseen i-kirjaimen tekee päätöksestä äkillisen ja yllättävän.

Runon puhuja tuntuu tunnustavan lukijalle väistämättömän lähtökohtansa tehdä päätelmiä todellisuudesta: koiran haukunutta voi kuvata runokuvien avulla monipuolisesti, mutta haukunutta ei voi muuntaa täydellisesti inhimilliseksi kieleksi. Sekä puhuja että lukija tulevat tietoisiksi inhimillisestä havainnointikyvystään ja toisaalta erilaisen katsantokulman mahdollisuudesta. Toisaalta koiran haukunutta istumattomuus kirjaimiksi voi myös merkitä sen vapauttamista roolistaan runon objektina: runon puhujan on hyväksyttävä, ettei

⁶ Tieteen termipankin kirjallisuudellisuuden määritelmää mukaillen runoudellisuus kuvaa lajityypille ominaisia kielellisiä piirteitä (2013, kirjallisuudellisuus), jotka samalla arkikielestä eroten venyttävät lukijan todellisuuskäsityksen raameja.

maailmaa voi muuntaa täydellisesti runon sisäiseksi maailmaksi, vaan se jää välittyneeksi kuvaksi todellisuudesta.

4.3 Timbraalisuus

Mutta sieni ei ole pelkästään puun juurella, se on myös puun päällä, se on puun latvuksessa, sen ympärillä ja kaukana alapuolella. Siira ei ole vain ihmisen jalan alla vaan myös ihmisen päällä, kuorikerroksissa ja kaukana edellä; siira, jonka jalat helman alla kuljettavat sitä huomaamattomasti kuin veden yli. Ihminen ei ole vain kiven ympärillä vaan myös sen kerroksissa, nukkuvina hiukkasina sen pinnan huokosissa ja puristuneena sedimentteihin. Kivi ei ole vain jäkälän alla vaan sen päällä, sen kieppuvassa liikkeessä mukana ja takaa ajamassa; sepelkyyhkynen ei ole vain puun ympärillä vaan sen juuressa, sen pinnalla ja polvella, lapsi ei ole vain maan polvella vaan maan ympärillä. (P, 75.)

Runon ”Mutta sieni ei ole pelkästään puun juurella” runsas toisteisuus tekee siitä rytmikkään ja kiinteän. Välitys ja *timbraalisuus* (*timbral*) korostavat molemmat runouttaan tekstin ilmentymisympäristönä: välitys tuo esiin omaa keinotekoisuuttaan rytmin muuntelulla ja timbraalisuus taas äännetason muuntelulla (Morton 2007, 40). Timbraalisuus on runon materiaalisuutta korostavista piirteistä kolmas, sillä se havainnollistaa kielen yhdistymistä ruumiillisuuteen ja aineelliseen todellisuuteen (Lummaa 2020, 121–122; Morton 2007, 39–41).

Lummaa (2010, 121–122) jatkaa Mortonin ajatuksista tarkastelemalla timbraalisuutta runoudessa vokaalien ja konsonanttien soinnillisuuden ja sen muutosten avulla. Runon äänteellisyydessä korostuu adessiivi- ja inessiivisijamuotojen toisto. Adessiivimuodon l-kaksoiskonsonantti soinnillisena hallitsee runon tunnelmaa tuoden siihen pehmeyttä ja soljuvuutta: *juurella, päällä, alla, pinnalla, polvella, ympärillä*. Inessiivimuotoiset, soinnittomat s-kaksoiskonsonantin muodot saavat runossa aikaan toiston variointia: *latvuksessa, kuorikerroksissa, huokosissa, kieppuvassa liikkeessä, takaa ajamassa, juuressa*. Soinnillisuus syntyy siis taivutusmuodoista ja niiden varioinnista. Runon puhuja hahmottaa materiaalsen maailman vuorovaikutussuhteita vertailemalla kielen mahdollisuuksia kuvata suhteiden yhteen nivoutumista. Vastaparit ja niiden suora vertailu herättävät runossa

jännitteen. Runon äänteellisyys ja siihen kietoutuva metalyyrisyys vaikuttavat runossa yhdessä kiinnittäen lukijan huomion kielen rajallisuuteen.

4.4 Tyhjiys negatiivisena tilana

Promessan sävyyn vaikuttaa myös tekstin tyhjän tilan käyttö. Morton (2007, 45–46) käsittelee tyhjää tilaa (runoudessa joko paperilla valkoisuutena tai ääneen lausuttuna taukoina) yhtenä välityksen ilmentymänä. Tyhjyyden voi nähdä maailman mallintamisen lisäksi heijastavan kielen rajallisuutta, jolloin välityksen käsitteeseen sisältyy ristiriita samalla tavalla kuin merkintäänkin. Ambianssin poetiikan keinot pyrkivät sekä synnyttämään illuusion ympäristöstä että paljastamaan epätodellisuutensa. (Lummaa 2010, 178–179.)

Kun laatikkorunot eivät jätä lukijalle tilaa hengähtää, säerunot ja runoelmien välimaastot sen sijaan tarjoavat runsaasti mahdollisuuksia tauoille. Runokokoelma etenee dynaamisesti, sillä runoja ei ole nimetty eikä lukukokemus pääse silloin katkeamaan. Runojen nimeämättömyyden ja konventioiden ulkopuolelle jättäytymisen voi laajemmin tulkita tukevan runokokoelmasta välittyvää kierron katkeamattomuuden ajatusta. Runoteosta voi tällaisena kokonaisuutena verrata myös havainnollistavaan kuvaan biosfääristä, jossa pienimmälläkin mikrobilla on paikkansa.

Tarkastellessa runon ”Mutta sieni ei ole pelkästään puun juurella” (P, 75) rytmiä kiinnittyy huomio sen liikkeeseen, joka perustuu toiston toimintaan (Kainulainen 2016, 18). Runon rytmi, sen syke, saa syvyyttä runon toistuvasta rakenteesta: kuvauksen kohteeksi astuu vuoron perään sieni, siira, ihminen, kivi ja lapsi. Pilkkutus ei ole riippuvainen kieliopista vaan toimii vaikuttavana tekijänä ohjaten lukiessa muodostuvia painotuksia. Rytmillinen painokkuus runossa syntyy kieltomuodon toistosta, jota laatikkorunon muoto vielä vakavoittaa. Runon puhuja vaikuttaa lähes turhautuneelta korjaamaan sille esitettyä väitettä.

Morton kuvailee tällaista *negatiivista kuvausta* (*negative delineation*), tietynlaista tyhjyyttä, *apofaasin* käsitteellä: kun jokin tuntuu mahdottomalta kuvata kielen avulla, lähestytään sitä rajaamalla aluksi pois kaikki epäolennaiset määreet. Kielen rajallisuuden käsittäminen kielen keinoin viestii negatiivisen kuvauksen itsetiedostavuudesta. Morton esittää, että negatiivinen

kuvaus voisikin olla täsmällisempi keino luonnon esittämiseen. (Morton 2007, 45.) Tyhjiys ja kielteisen kautta kuvaaminen voivat runossa ilmentää sitä etäisyyttä, joka jää sisä- ja ulkopuolen välille inhimillisessä ajattelussa. Oppermannin ja Serenellin (2014, 8) kuvaama materiaallinen narratiivi vie huomion ihmiskeskeisyydestä erilaisten toimijuuksien moninaisuuteen – kuitenkin havainnollistamalla samalla väistämättömän etäisyyden, joka syntyy inhimillisen kuvatessa ympäröivää.

5 Johtopäätökset

Ekomimesiksen avulla voidaan käsitteellistää ympäristön kuvaamista välittyneenä ja ideologisesti latautuneena. Näin ympäristörunouden kantavaksi piirteeksi ei nousekaan kuvatun kohteen jäljittely tietynlaisena. *Promessa* tiedostaa kielellisen käsitteellistämisen rajallisuuden luontokuvauksissa ja tuo tätä ongelmallisuutta esiin implisiittisesti jo runomuotonsa kautta. Keinunta proosa- ja säerunon välillä punoutuu runokokoelman aiheisiin muodostaen biosentrisen todellisuuden, jota muun muassa madot, sienet, koirat ja ihmiset yhdessä rakentavat. Materiaalinen ekokritiikki ottaa huomioon kaiken ympäröivän tarinallisena ja yhteen kietoutuneena. Lukija joutuu siis lukiessaan kulkemaan läpi eräänlaisen materiaalisen ekokritiikin mankelin löytääkseen paikkansa moninaisten toimijoiden vuorovaikutuksessa.

Mortonin ambienssin poetiikan keinot luovat siis runoon tilallisuuden kokemuksen samalla kiinnittäen lukijan huomion omaan keinotekoisuuteensa. Olen tutkimuksessani analysoinut *Promessaa* ympäristötietoisena runoutena, jossa merkitykset muodostuvat yhdessä tekstin semanttisista ja materiaalisista elementeistä. Ambienssin poetiikan soveltaminen on osoittanut, että runouden lähestyminen teemavetoisen tulkinnan sijasta muotoon kohdentamalla voi paljastaa runoista syviä kerroksia. Posthumanismin yksi avainajatuksista on määrittellä ihmisen asema uudelleen suhteessa muuhun elolliseen. *Promessa* lähestyy ihmisyyden uudelleenmäärittelemistä lempeän todentajuisesti kuvatessaan todellisuuden joukkona erilaisia toimijoita ja prosesseja, joihin inhimillinen todellisuus tuo kuitenkin oman katsantokulmansa.

Tutkimusmetodini keskittyessä ambienssin poetiikan keinoihin jouduin rajaamaan aineiston ulkopuolelle joukon kiinnostavia runoja. Tutkimukseni rakentuminen tarkoin määritetyille poetiikan keinolle herättikin kysymyksen itse runoteoksen objektivoinnista: jykevät raamit tutkimuksen ympärille asettaessa vaarana on runoteoksen valjastaminen vain näitä runokielen keinoja soveltavaksi. Pysin tutkimuksessani kuitenkin käsittelemään myös sellaisia *Promessasta* esiin nousseita piirteitä, jotka jollain tavalla toimivat vastoin ambienssin poetiikan keinoja. Esimerkiksi aeolisuutta käsiteltäessä tuli ilmi, että ympäristörunoudessa on sijansa puhujan häivyttämisestä syntyvän välittömyyden vaikutelman lisäksi myös itseään

esiintuovalle subjektille. Vahva kuva välitetystä tilallisuudesta voi siis syntyä, vaikka runon puhuja toisi esiin omaa subjektiuttaan.

Jatkotutkimuksessa olisi mielenkiintoista paneutua syvemmin runon puhujan merkitysten lisäksi muun muassa teoksessa hyödynnettävään intertekstuaalisuuteen ja sen suhteeseen ambienssin poetiikkaan ympäristötietoisena uudelleenkirjoituksena. Kiinnostavaa olisi myös tutkia enemmän, miten tyhjyyttä ja negatiivista kuvausta hyödynnetään ympäristötietoisessa runoudessa ja miten se runokielen keinona vaikuttaa lukijaan. Toisenlainen lähestymiskulma runokokoelmaan materiaalisen ekokritiikin ohella olisi mahdollisesti niin ikään yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus⁷ esimerkiksi personifioimista tarkasteltaessa.

Kun palaan alussa esitelyyn runoon ”Olinko luullut että maailma päättyy siihen pintaan” materiaalisen ekokritiikin näkökulmasta, se vaikuttaa raottavan väylää inhimillisen tietoisuuden toiselle puolelle, jossa todellisuus ja tarinallisuus ovat yhtä läsnä kuin ihmissilmän takana. *Promessan* tarkastelu ympäristörunoutena havainnollistaa, etteivät latautumattomiltakaan vaikuttavat kuvaukset voi ehkä ikinä astua inhimillisen havainnointikyvyn ja käsitteellistämisen ulkopuolelle. Ne voivat kuitenkin ainakin osittain irtaantua luontorunouden ympäristöä passivoivasta traditiosta keskittymällä vakiintuneiden symbolien sijasta ympäristön moninaiseen kuvaukseen. Maapallolla asuminen on siis syvempää kuin asumista pallonpinnalla. *Promessan* runojen aiheet, näkökulmat ja rytmi muodostavat runonsisäistä todellisuutta, jossa kasvaa lupaus uudeltaisesta ympäristörunouden poetiikasta ja sen myötä tavasta jäsentää olevaa: ei-inhimillisen tarinallisuuden huomioiminen voi johtaa myös eheämpään luontosuhteeseen.

⁷ (yhteiskunta- ja kulttuuritieteellisestä eläintutkimuksesta, ks. Lummaa & Rojola 2014, 19–21.)

Lähteet

Kohdeteokset

Haasjoki, Pauliina 2019. *Promessa* [=P]. Helsinki & Keuruu: Otava.

Haasjoki, Pauliina 2016. *Planeetta*. Helsinki & Keuruu: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

Gessat-Anstett, Élisabeth 2015. Les funéraires “bio”. La mort et les idéologies environnementales au XXe siècle. *Communications*, 97(1), 147–159.

Haasjoki, Pauliina 2007. Vapaarytmisyyden analyysistä: työkalut vapaat mutta herkkyyden tarpeen. *Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 93–116.

Kainulainen, Siru 2007. Runoanalyysin lähtökohdat. Hämmennyksestä hahmottamiseen. Teoksessa *Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 17–39.

Kainulainen, Siru 2016. *Runon tuntu*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.

Lahtinen, Toni & Markku Lehtimäki 2008. Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–28.

Lummaa, Karoliina 2007. Aihe, motiivi, teema ja topos. Miksi runossa kuvataan kukkaa? *Lentävä hevonen: välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 41–63.

Lummaa, Karoliina 2010. *Poliittinen siivekäs: lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lummaa, Karoliina & Lea Rojola 2014. Johdanto: Mitä posthumanismi on? *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa & Lea Rojola. Turku: Eetos, 13–32.

Lummaa, Karoliina 2013. Runous, ei-inhimillinen ja edustamisen politiikka. *Toisin sanoin. Taiteentutkimusta representaation jälkeen*. Toim. Ilona Hongisto & Kaisa Kurikka. Turku: Eetos, 79–109.

Morton, Timothy 2007. *Ecology Without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*, Cambridge: Harvard University Press.

Oppermann, Serpil & Serenella Iovino 2014: *Material Ecocriticism*. Bloomington: Indiana University Press.

Verkkolähteet

Arnkil, Antti 2019. Syväasukellus runouteen: Pauliina Haasjoen Promessa (Pauliina Haasjoen haastattelu Runokuu-festivaaleilla) 21.8.2019.

<https://runokuu.fi/ohjelma/syvasukellus-runouteen-pauliina-haasjoen-promessa/> (9.3.2020).

Tieteen termipankki 2.12.2013. Kielitiede: kirjallisuudellisuus.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:kirjallisuudellisuus> (23.3.2020).

Tieteen termipankki 2.3.2015. Kirjallisuudentutkimus: implisiittinen metalyriikka.

https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:implisiittinen_metalyriikka (10.3.2020).

Tieteen termipankki 2.3.2015. Kirjallisuudentutkimus: metalyriikka.

<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:metalyriikka> (10.3.2020).